

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філологічних наук, професора Глуценка В. А.

про дисертацію Турмис Ольги Вячеславівни

«Висловлення з частковою або нульовою предикацією»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертаційне дослідження Турмис Ольги Вячеславівни «Висловлення з частковою або нульовою предикацією» є оригінальною науковою роботою, присвяченою багатоаспектному аналізу фрагментів мовлення, що набувають все більшого поширення в сучасній вербальній комунікації і є сталою нормою неофіційного спілкування. У роботі сукупність різнооформлених висловлень, які не експлікують структуру предикації в повноті дихотомії, названо висловленнями з частковою або нульовою предикацією (ВЧ/НП). Отже, у науковий обіг уведено нове термінологічне позначення, що видається цілком логічним, з огляду на неоднозначність та суперечливість існуючих у граматиці української та англійської мов термінів-назв окремих різновидів ВЧ/НП при відсутності відповідного терміна для всієї сукупності таких різновидів.

Суперечливе потрактування та класифікування висловлень, які обрано об'єктом рецензованої наукової розвідки, спричинено тим, що вони знаходяться на периферії граматичної теорії, попри пильну увагу, приділену в лінгвістиці реченню, побудованому на основі предикативної пари. Як слушно зазначає дисертантка, фрагментарно і спорадично досліджено окремі різновиди ВЧ/НП, але не в суто синтаксичному вимірі; системно й комплексно різновиди ВЧ/НП сукупно не досліджувалися ані в англійській, ані в українській мовах і не слугували об'єктом міжмовного зіставлення. Потребує свого розв'язання низка загальнотеоретичних питань щодо ВЧ/НП, зокрема: визначення місця різновидів ВЧ/НП в класифікації типів синтаксичних явищ, встановлення їх сутнісних

характеристик та синтаксичного статусу як одиниць мови чи мовлення – речення чи висловлення. Актуальним у руслі сучасних тенденцій розвитку лінгвістичної теорії є й виявлення кореляції між різновидами ВЧ/НП та реченням, з'ясування глибинних (семантико-когнітивних) причин такої кореляції (крізь призму взаємодії мислення, мови та мовлення). Робота базується на методологічних принципах системності, антропоцентризму, функціоналізму, експланаторності та експансіонізму і є вагомим внеском у розвиток семантико-структурного синтаксису. Зазначене засвідчує безумовну актуальність дослідження, проблематика й об'єкт якого виявляють евристичний характер.

Запропоноване авторкою бачення актуальності, наукової новизни, теоретичного значення та практичної значущості дисертаційного дослідження є об'єктивним, обґрунтованим, а тому прийнятним.

Важливо, що дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідного напрямку Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Фундаментальні дослідження у вищих навчальних закладах».

О. В. Турмис поставила за мету «визначити синтаксичний статус та місце ВЧ/НП у сучасних англійській та українській мовах на основі з'ясування спільних (інтегральних, ізоморфних) та мовно-специфічних (диференційних, аломорфних) характеристик ВЧ/НП» (с. 9). Заявлена мета досягнута в результаті послідовного рішення кола взаємопов'язаних завдань, зокрема: в англійській та українській мовах встановлено спільні та мовно-специфічні параметри функціонування, структури і змісту різновидів ВЧ/НП (розділи третій і четвертий); визначено синтаксичний статус досліджуваних явищ; зіставлено характеристики різновидів ВЧ/НП та співставлено їх з відповідними характеристиками повного речення; виявлена кореляція між різновидами досліджуваних ВЧ/НП та повним структуро-предикаційним реченням (розділ четвертий).

Логічна послідовність етапів дослідження чітко відбита у структурі дисертації, яка складається зі Вступу, чотирьох розділів, Загальних висновків та Списку використаної літератури та джерел. Додаток містить список таблиць із посиланнями на сторінки дисертації, що є дуже зручним при роботі з нею.

У Вступі дисертантка стисло й вичерпно схарактеризувала об'єкт, предмет, мету, завдання, наукову новизну й теоретичну і практичну значимість роботи, навела дані щодо апробації її положень та висновків.

Варто схвально охарактеризувати подану в першому розділі «Теоретична база дослідження висловлень з частковою або нульовою предикацією» (с. 16–51) теоретичну базу дослідження. Огляд джерел є аналітичним, послідовним і логічним, завершується добре обґрунтованими висновками та пропозиціями автора (с. 50–51). Судячи із списку цитованої літератури та значної кількості дотичних посилань в тексті роботи, дисертантка вдумливо й ретельно опрацювала вагому кількість наукових та довідкових джерел (373 позиції). Майже 80% з цитованих праць опубліковано після 2000 р., з них після 2010 р. – 77 праць (21% від загальної кількості джерел), іноземними мовами – 84 позиції (22,5%), дисертації та автореферати складають 58 позицій (15,6%). Це свідчить про обізнаність дисертантки в нових публікаціях і характеризує її як високопрофесійного науковця.

Методологію дослідження докладно висвітлено в другому розділі дисертації «Методологічні засади дослідження висловлень з частковою або нульовою предикацією» (с. 52–72). Авторка узагальнила сучасні тенденції та вимоги до методологічних засад лінгвістичного дослідження (п. 2.1), схарактеризувала методологічне підґрунтя вивчення речення-висловлення в лінгвістиці – взаємодію мислення, мови та мовлення, окресливши гіпотетичну роль у цій взаємодії досліджуваних нею ВЧ/НП (п. 2.2), дала розгорнуту характеристику обраних методів (п. 2.3). Слід

зазначити, що в роботі адекватно застосовано комплекс методів дослідження, поєднання яких є найбільш ефективним для розв'язання поставлених завдань.

На цілковите схвалення заслуговує емпірична база дослідження – по 10000 прикладів, дібраних методом суцільної наскрізної вибірки з автентичних англомовних (10) та україномовних (10) прозових творів, вперше виданих після 2000 р. Такий матеріал відбиває нові тенденції в розвитку мови й мовлення, а його обсяг забезпечує достовірність отриманих результатів та зроблених на їх основі висновків.

Результати практичного аналізу мовного матеріалу детально розкрито в третьому розділі «Структурні та прагматико-комунікативні характеристики висловлень з частковою або нульовою предикацією в англійській та українській мовах» (с. 73–145). У роботі ВЧ/НП схарактеризовані як «ВЧ/НП *відновлюваного та невідновлюваного типу*» (п. 1.3.4, с. 47–48), виокремлено групу проблематичних випадків. До *відновлюваних* віднесено «еліптичні речення» та парцеляти – ті, що шляхом трансформування можна відновити до гіпотетично вихідного повного речення. До *невідновлюваних* як до висловлень з виключно нульовою структурою предикації, яку неможливо й непотрібно відновлювати, віднесено ВЧ/НП-Так/Ні, зови/звертання, певні комунікеми, вигуківі ВЧ/НП (корелюють із традиційним визначенням так званих односкладних, тобто повних речень). Це дало змогу уникнути протиріччя у визначенні статусу відповідних різновидів ВЧ/НП як повних/неповних і/або односкладних/двоскладних речень (у традиційній термінології граматики).

О. В. Турмис послідовно виявляє й зіставляє структурні та комунікативно-прагматичні параметри різновидів ВЧ/НП, подаючи їхні загальні характеристики (пп. 3.1.1–3.1.3), характеристики однокомпонентних та багатоконпонентних ВЧ/НП відновлюваного

(пп. 3.2.1–3.2.2.2) та невідновлюваного (пп. 3.3.1–3.3.4.3) типу. Ретельний аналіз матеріалу засвідчено у низці таблиць, що подають кількісні та відсоткові дані щодо кожного з аналізованих різновидів ВЧ/НП в англійській та українській мовах; висунуті тези добре ілюстровано дотичними прикладами з текстів двох мов. Важливо, що аналіз англійського та українського матеріалу здійснюється за одними й тими самими критеріями, отримані показники завжди інтерпретуються й пояснюються, а висновки добре аргументуються і теоретично обґрунтовуються.

На особливу увагу заслуговують пункт 3.4.1, у якому дисертантка обґрунтовує визначення статусу ВЧ/НП, віднесених на попередньому етапі аналізу до проблематичних, та пункт 3.4.2, який уперше засвідчує можливість варіативного трактування статусу ВЧ/НП, а також гіпотетично відновлених повних речень і їхніх частин (окремих елементів або цілих фрагментів). Позиція дисертантки в роботі доволі чітко й логічно обґрунтована, доказова база ґрунтується на застосуванні сучасних методів лінгвістичного аналізу (зокрема, трансформаційного, контекстуально-інтерпретаційного). Розглянуті в зазначених пунктах мовленнєві явища варті більш пильної уваги дослідників і є перспективними для подальшого наукового пошуку та теоретичного усвідомлення.

Виявлені в кожному пункті третього розділу тенденції та закономірності логічно узагальнено як систематизацію ізоморфних та аломорфних рис ВЧ/НП в англійській та українській мовах (с. 139–145).

Важливі теоретичні висновки О. В. Турмис подає в четвертому розділі «Змістові характеристики різновидів висловлень з частковою або нульовою предикацією» (с. 146–184), який вона присвятила виявленню та зіставленню змісту різновидів ВЧ/НП (пп. 4.1–4.3) між собою та в порівнянні зі структуро-предикаційним реченням (п. 4.4).

Дисертантка підкреслює, що референційна семантика ВЧ/НП відновлюваного типу встановлюється виключно через кореляцію з гіпотетично вихідним повним реченням. Цінними є й висновки авторки про те, що «ВЧ/НП належать мовленню, а не мові, є висловленнями, а не реченнями», що «змістові характеристики різновидів ВЧ/НП певною мірою корелюють з їх формальними характеристиками». Дисертантка коректно пов'язує ВЧ/НП відновлюваного типу з предикативністю в широкому трактуванні (яка включає в себе і предикацію), а ВЧ/НП невідновлюваного типу – із первісною, синкретичною, неструктурованою предикативністю у вузькому трактуванні або з предикативністю в широкому трактуванні (названою в роботі «вторинною»). Ці висновки (с. 181–184) є вагомим внеском у розвиток загальної теорії мови.

Ми погоджуємося з тезою дисертантки про те, що різновиди ВЧ/НП і структуро-предикаційне речення виявляють системність відношення. Це відношення авторка визначає як *мовно-мовленнєву парадигму*, уводячи в науковий обіг нове поняття. Цінним є намагання авторки теоретично обґрунтувати таку системність з когнітивно-онтологічної точки зору, для чого залучено нові наукові дані стосовно закономірностей мислення (від простого спостереження до ментального усвідомлення й теоретичного моделювання фрагменту оточуючого світу) і особливостей породження та сприйняття мовлення.

Безперечно, головний загальнотеоретичний висновок роботи про системність відношення між різновидами ВЧ/НП та структуро-предикаційним реченням як про мовно-мовленнєву парадигму потребує подальшого опрацювання із залученням даних інших мов у діахронічному та синхронічному аспектах порівняння. Отже, перспективи подальших досліджень є очевидними.

Комплексний підхід до аналізу, опису та інтерпретації об'єкта дослідження свідчить, безперечно, про наукову зрілість дисертантки.

У Загальних висновках (с. 185–189) лаконічно й вичерпно подано узагальнені результати дослідження..

Обґрунтованість і достовірність положень дисертації підтверджується їх апробацією на 14 наукових конференціях, 13 з яких – міжнародні. Результати дослідження достатньо повно й усебічно висвітлено у 18 публікаціях.

Отже, ознайомлення з рецензованою дисертацією переконує в тому, що вона є оригінальним і завершеним дослідженням. О. В. Турмис отримано нові теоретичні й практичні результати, що мають загальнолінгвістичне значення, є науково обґрунтованими та достовірними. Дисертація за своїм змістом відповідає паспорту спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. Робота відзначається лаконічністю й логічністю викладу матеріалу, адекватним використанням сучасного наукового термінологічного апарату. Усі висунуті авторкою положення аргументовано.

Необхідно відзначити також ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до вимог.

Високо оцінюючи рецензовану працю, дозволимо собі поставити деякі запитання та висловити окремі міркування критичного характеру.

1. Як відзначалося, дисертантка добре розкрила наукову новизну роботи. Водночас, з нашого погляду, у пункти наукової новизни можна було б включити введення авторкою в науковий обіг низки нових термінів (*мовно-мовленнева парадигма, висловлення з частковою або нульовою предикацією відновлюваного або невідновлюваного типу* тощо), а також значного за обсягом емпіричного матеріалу і статистичних даних (отриманих О. В. Турмис на основі самостійно здійснених підрахунків і поданих у 22 таблицях).

2. У четвертому розділі заявлено про ізоморфність характеристик змісту ВЧ/НП в англійській та українській мовах. Водночас Таблиця 4.1 «Об'єкт найменування номінативним ВЧ/НП невідновлюваного типу» (с. 166) виявляє брак збігу в тенденції відсоткового представлення позицій таблиці щодо англійської та української мов. Чим пояснюється така розбіжність даних?

3. На с. 138–144 дисертації подано перелік функціональних, структурних та комунікативно-прагматичних характеристик різновидів ВЧ/НП як ізоморфних або аломорфних в англійській та українській мовах. При цьому в Загальних висновках (с. 185–189) перелік аломорфних рис становить менше сторінки. Чим це можна пояснити?

4. Посилання на джерела ілюстративного матеріалу впродовж третього та четвертого розділів подано без зазначення відповідних сторінок, а низка прикладів на початку першого розділу (с. 16) взагалі не містить посилань на джерела.

5. У роботі є окремі друкарські й пунктуаційні помилки (с. 65, 71, 161, 170, 188 тощо) та стилістично невдалі вирази (с. 54, 88, 120, 178, 186 та ін.). Авторка не завжди дотримується правил милозвучності української мови (с. 8, 40, 53, 102, 146 тощо).

Проте наші зауваження мають частковий характер. Вони в жодному випадку не ставлять під сумнів наукову концепцію дослідження, не позначаються на оцінці теоретичної та практичної значущості отриманих результатів і не можуть вплинути на загальну високу оцінку дисертації.

Отже, є всі підстави для висновку, що дисертація Турмис Ольги Вячеславівни «Висловлення з частковою або нульовою предикацією» повністю відповідає положенню «Порядок присудження наукових ступенів», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а його авторка заслуговує на присудження їй наукового


ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство.

Відгук обговорено й затверджено на засіданні кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету (протокол № 9 від 10 березня 2017 р.).

Офіційний опонент завідувач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету доктор філологічних наук професор

10 березня 2017 р.




 В. А. Глущенко

Підпис проф. Володимира Андрійовича Глущенко засвідчую.

Начальник відділу кадрів Донбаського державного педагогічного університету

10 березня 2017 р.



 С. С. Сілін